

CZU: 341.4: 341.01

LATURA SUBIECTIVĂ A CRIMEI INTERNAȚIONALE

Oleg BURLACU

Universitatea de Stat din Moldova

Lucrarea de față are ca obiectiv identificarea, în cadrul crimelor internaționale, a elementului constitutiv ce ține de latura subiectivă a crimei internaționale. Pornind de la premisa că latura subiectivă cuprinde totalitatea condițiilor privitoare la atitudinea psihică a făptuitorului față de obiectivitatea propriului act de conduită, condiție cerută de lege pentru ca acest act să constituie infracțiune, s-a încercat să se arate că, în cadrul oricărei crime internaționale, un factor esențial îl constituie atitudinea conștiinței și voinței făptuitorului față de acțiunea sau inacțiunea care constituie elementul material al crimei internaționale, față de urmarea imediată și față de legătura de cauzalitate dintre acestea. Elementul esențial al laturii subiective îl reprezintă vinovăția, vinovăție care îmbracă diverse forme în drepturile interne ale statelor, însă, în materia supusă analizei, s-a arătat că singura formă de vinovăție existentă este intenția. Această intenție este dată de caracterul grav și periculos al faptelor, care sunt săvârșite în anumite condiții asupra unor mase de oameni, cu efecte deosebite și de o pericolozitate evidentă, astfel încât comiterea unei crime internaționale presupune o complexitate mare și angrenarea unor forțe deosebite, lucru care nu poate avea loc decât cu o manifestare voită din partea autorului faptei. S-a arătat că, indiferent de cât de complexă este fiecare crimă internațională, ceea ce reprezintă elementul comun în cazul tuturor acestor crime este manifestarea vinovăției sub forma intenției, considerent din care acestea sunt reglementate în mod distinct tocmai datorită gradului de pericol social ridicat.

Cuvinte-cheie: drept internațional penal, infracțiune internațională, crimă internațională, latură subiectivă, vinovăție, intenție, culpă, crimă de genocid, crimă împotriva umanității, crime de război, crimă de agresiune.

THE SUBJECTIVE LAW OF INTERNATIONAL CRIME

The present paper aims to identify, within the framework of international crimes, the constituent element of the international crimes' subjective side. Starting from the premise that the subjective side encompasses all conditions regarding the psychical attitude of the perpetrator towards the objectivity of his act of conduct, a condition required by law for this act to constitute an offense, it has been attempted to show that, in any international crime, an essential factor is the attitude of the actor's consciousness towards the action or inaction that constitutes an offense, towards the immediate consequence and of the causal link between them. The essential element of the subjective side is the guilt, guilt that embraces various forms in the states' internal rights, but in the subject matter of the analysis it has been shown that the only form of existing guilt is the intention. This intention is due to the serious and dangerous nature of the facts, facts that are committed under certain conditions, on masses of people, with special effects and obvious danger, thus committing an international crime involves a great complexity and the engagement of some particular forces, which can only happen with a willful manifestation of the deeds' author. It has been shown that no matter how complex every international crime is, the common element in all said crimes is the manifestation of guilt in the form of intent, for which they are regulated distinctly, precisely because of the high degree of social danger.

Keywords: international criminal law, international offense, international crime, subjective side, guilt, intent, fault, genocide, murder against humanity, war crime, aggression murder.

Introducere

Dreptul internațional penal este construit dintr-un ansamblu de norme internaționale, de sorginte convențională și cutumiară, în jurul unor valori importante acceptate de comunitatea internațională. Pornind de la o definiție generală a dreptului internațional penal, dată de către Vespasian V. Pella, cel care „a aruncat scânteia creatoare” în afirmarea dreptului internațional penal, acesta e văzut ca totalitatea regulilor de fond și de formă care guvernează modul de reprimare a acțiunilor comise de state sau de indivizi, de natură să tulbure ordinea publică internațională și armonia între popoare [1]. Într-o altă definiție mai elaborată s-a reținut că dreptul internațional penal reprezintă ansamblul normelor sau cutumelor de drept internațional public care guvernează cooperarea dintre state în materie penală sau stabilesc în sarcina statelor părți obligația de a incrimina o anumită conduită infracțională contrară valorilor fundamentale acceptate pe plan universal ori de a preda persoane acuzate de crime împotriva umanității, crime de război sau genocid unor tribunale penale internaționale [2]. Fiind fundamentat pe principiile generale ale dreptului internațional, dar și pe o seamă de principii

specifice, dreptul internațional penal se fundamentează pe principiul legalității infracțiunilor și pedepselor, principiul represiunii universale, principiul răspunderii penale individuale și personale, principiul imprescriptibilității crimelor internaționale, principiul neretroactivității, cu excepția legii penale mai favorabile. În plus, unicul temei al răspunderii internaționale penale îl constituie săvârșirea unei infracțiuni internaționale, principiu în temeiul căruia o persoană poate fi judecată și condamnată numai dacă a săvârșit o infracțiune internațională.

Infracțiunea internațională reprezintă o faptă comisivă sau omisivă, ilicită din punct de vedere internațional, cu caracter criminal sau delictuos, periculoasă pentru valorile fundamentale ale comunității internaționale și săvârșită cu voință și conștiință, incriminată ca atare prin tratate internaționale, faptă care atrage după sine aplicarea unor sancțiuni penale potrivit acestor tratate sau legilor naționale [3].

Indiferent de definiția care ar fi acceptată și analizată, dincolo de diferențele dintre numeroasele definiții date în literatura de specialitate, rezultă în mod clar elementele constitutive și noționale ale infracțiunii internaționale: *elementul material*, ca act material voluntar și fizic comis de un subiect, fie sub forma unei acțiuni (delicta comissiva), fie sub forma unei omisiuni (delicta omissiva); *elementul ilicit*, ca element fundamental, exprimat prin faptul că acțiunea (inacțiunea) este contrară dreptului internațional public; *elementul subiectiv*, care exprimă raportul causal dintre autor și faptă, respectiv atât voința de a acționa (volitiv), cât și conștiința (intelectiv) caracterului ilicit al faptei. Culpabilitatea în materie penală izvorăște dintr-un raport de cauzalitate morală, de unde și principiul „*nu există penalitate fără culpabilitate*” [4]. Toate aceste elemente ar trebui să fie guvernate de principiul legalității, *nullum crimen sine lege*, căci lipsa incriminării faptelor infracționale internaționale face aproape imposibilă sancționarea autorilor.

Astfel cum a fost analizată în doctrina de specialitate, sub aspectul valorilor ocrotite, infracțiunea internațională suportă o divizare dihotomică: crime internaționale și delicta internaționale (*delicta juris gentium*). Crimele internaționale sunt denumite uneori infracțiuni internaționale prin natură, iar delicta internaționale sunt denumite infracțiuni convenționale [5].

Crimele internaționale, prin gravitatea lor, reprezintă cea mai importantă categorie a infracțiunilor internaționale; drept urmare, acestea sunt imprescriptibile, răspunderea pentru comiterea lor putând fi angajată oricând.

Pentru prima dată termenul de crimă internațională a fost utilizat în Statutul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg¹, conform căruia acestea se împărțeau în trei categorii:

- crime de război;
- crime împotriva umanității;
- crime contra păcii (art.6).

Ulterior, prin Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale², s-a statuat că aceasta are competență în ceea ce privește următoarele crime:

- a) crima de genocid;
- b) crimele împotriva umanității;
- c) crimele de război;
- d) crima de agresiune.

Aducând atingere celor mai importante valori ocrotite de dreptul internațional public, crimele internaționale sunt fapte calificate ca atare prin tratate, cu dreptul întregii comunități internaționale de a acționa împotriva lor. Stabilite prin norme de *jus cogens*, cu valoare universală, crimele internaționale se deosebesc de celelalte infracțiuni atât prin valorile ocrotite, prin subiectul infracțiunii, cât și prin faptul că obligațiile rezultate din aceste reglementări intră în categoria obligațiilor *erga omnes*.

Crimele internaționale sunt, astfel, fapte internaționale prin care se încalcă obligații internaționale esențiale pentru garantarea intereselor fundamentale ale comunității internaționale în ansamblul ei. Prin urmare, reacția la încălcarea unei asemenea obligații este un drept care nu aparține numai statului (statelor) victimă, ci întregii comunități internaționale [6]. În prezent, crima internațională este percepută într-o dublă accepțiune [7]: *lato sensu*, desemnând generic toate faptele care sunt contrare dreptului internațional și pe care statele, de comun

¹ Adoptat în baza Declarației de la Londra, semnate la 8 august 1945 de Franța, Marea Britanie, SUA și URSS, Statutul nu a definit crimele internaționale, ci numai a desemnat trihotomia crime contra păcii – crime de război – crime contra umanității.

² Adoptat la Roma la 17 iulie 1998, a intrat în vigoare la 1 iulie 2002; România a semnat Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale la data de 7 iulie 1999 și l-a ratificat prin Legea nr.111 din 28 martie 2002; Republica Moldova a semnat Statutul Curții Penale Internaționale la 8 septembrie 2000.

acord, le interzic și cer pedepsirea lor; *stricto sensu*, desemnând numai acele fapte care, pe lângă faptul că încalcă normele imperative de drept internațional și vatamă grav valorile fundamentale ale comunității internaționale, sunt date în competența materială a jurisdicțiilor internaționale.

Concluzionând, pornind de la o definiție sumară dată de Dicționarul de drept internațional public, crimele internaționale sunt definite ca fiind „acele infracțiuni care prezintă un pericol social prin faptul că ating bazele coexistenței națiunilor și statelor, dezvoltarea lor pașnică”. Gravitatea deosebită a crimelor internaționale a determinat o preocupare constantă din partea comunității internaționale în ceea ce privește reglementarea și sancționarea acestora, pornind de la premisa că prin crimă internațională se înțelege un fapt contrar dreptului internațional, atât de vătămător pentru interesele protejate la nivel internațional, încât statele de comun acord îl interzic și cer urmărirea și pedepsirea acestuia [8].

I. Elementele constitutive ale crimelor internaționale.

Latura subiectivă a crimei internaționale

1. Noțiuni generale

În cadrul teoriei dreptului penal, în general, pornind de la dreptul penal intern până la analiza în dreptul internațional penal, s-au purtat și se poartă discuții cu privire la structura infracțiunii.

În dreptul penal român, unii autori [9] consideră că subiectul și obiectul, latura obiectivă și latura subiectivă, toate acestea sunt pe același plan, constituind elementele infracțiunii. După acești autori, infracțiunea se compune din patru elemente: obiectul, subiectul, latura sau elementul obiectiv și latura sau elementul subiectiv. Pe lângă aceste elemente, se mai menționează locul, timpul și mijloacele săvârșirii infracțiunii etc. Pe de altă parte, alți autori [10] au considerat că obiectul infracțiunii și subiectul infracțiunii nu pot fi elemente ale unei infracțiuni, fiindcă ele nu pot face parte din infracțiune și nu pot fi părți din infracțiune. Obiectul este ceva ce preexistă, fiind în afara infracțiunii și împotriva caruia se îndreaptă acțiunea-inacțiunea infracțională. În același sens, și subiectul infracțiunii este un element care preexistă infracțiunii. Sub acest aspect, acțiunea-inacțiunea și urmările constituie o parte sau o latură a infracțiunii, anume: latura obiectivă. Intenția, culpa, care preced și însoțesc acțiunea-inacțiunea constituie o altă parte sau latură a infracțiunii, anume: latura subiectivă. Prin urmare, obiectul și subiectul sunt numai factori sau premise ale infracțiunii și nu pot face parte din elementele infracțiunii. De aceea, se distinge între: a) factorii sau condițiile infracțiunii (obiect, subiect); b) elementele infracțiunii (latura obiectivă și latura subiectivă), acestea din urmă alcătuind conținutul propriu-zis al infracțiunii. Conținutul infracțiunii înseamnă o totalitate de elemente constitutive, caracteristice, obiective și subiective, potrivit cărora o faptă este arătată de lege ca infracțiune [11]. Elementele constitutive ale infracțiunii sunt anumite părți și însușiri specifice privitoare la latura obiectivă și latura subiectivă a unei fapte, elemente cu ajutorul cărora se caracterizează și se identifică respectiva faptă. Așadar, elementele sau însușirile cuprinse în conținutul infracțiunii se referă la fapta sau, mai exact, la latura obiectivă și latura subiectivă, precum și la unele condiții preexistente faptei.

Extrapolând, în ceea ce privește conceptul de crimă internațională, aceasta nu diferă de conținutul constitutiv al unor infracțiuni, care se regăsesc în dreptul penal național al statelor, dar, în plus față de acestea, prezintă cel puțin un element de „internaționalizare”. Acesta poate fi identificat în una dintre următoarele ipostaze:

- internaționalizarea conduitei interzise, în sensul că o anumită acțiune sau inacțiune este contrară principiilor și valorilor protejate la nivel internațional;
- internaționalizare sub aspect teritorial, în sensul că acțiunea sau inacțiunea a afectat ordinea publică a mai multor state, producând efecte pe teritoriile acestora;
- internaționalizare sub aspectul reglementării, în sensul cooperării internaționale, statele fiind conștiente de pericolul anumitor fapte, depun eforturi comune cu privire la combaterea acestora.

Se poate observa, astfel, că acest concept de internaționalizare se referă la toate crimele internaționale, reflectându-se în mod adiacent și asupra conținutului constitutiv al infracțiunii; în plus, asupra laturii obiective și laturii subiective ale acesteia.

2. Latura subiectivă a crimei din perspectiva dreptului penal intern român și a dreptului penal intern al Republicii Moldova

2.1. Noțiunea de infracțiune

Înainte de a face o scurtă analiză a conceptelor legale privind noțiunea infracțiunii, a elementelor constitutive, cu o prezentare mai detaliată sub aspectul laturii subiective, se impun anumite precizări sub aspect

terminologic cu privire la noțiunea de crimă internațională și noțiunea de infracțiune, utilizată în dreptul penal român intern, precum și în dreptul penal al Republicii Moldova.

În legislația penală și în literatura de specialitate românească, precum și în cea din Moldova, se utilizează exclusiv termenul „infracțiune”, atunci când se definește o anumită faptă prin care se încalcă o anumită normă de drept penal. Deși termenul „crimă” este cunoscut în reglementările anterioare ca fiind o faptă mai gravă decât „delictul”, în prezent termenul „crimă” nu mai este utilizat în actele normative, legiuitorul preferând să utilizeze noțiunea de *infracțiune*. Din această perspectivă, pare oarecum logic de a se utiliza sintagma „infracțiune internațională”, însă în realitate s-a preferat a se utiliza noțiunea de *crimă internațională*. Rațiunile care au stat la baza acestei din urma opțiuni rezidă în faptul că, pe de o parte, în versiunile originale ale Statutului Curții Penale Internaționale din limbile franceză și engleză este utilizată noțiunea „crime”, iar prin traducerea în limba română s-a respectat acest termen. Pe de altă parte, termenul „infracțiune” este utilizat în varianta tradusă a Statutului Curții, însă se referă la alte contexte, cum ar fi, de exemplu, definirea crimei de război sau la desemnarea unor încălcări, la modul general, a unor norme cu caracter penal.

Concluzionând sub acest aspect, înțelesul noțiunilor utilizate ar trebui apreciat în sensul în care „crimă” este o specie a infracțiunii, care se distinge prin aceea că prezintă o gravitate mai mare decât celelalte specii.

În prezent, chiar dacă în literatura de specialitate românească nu există această diferențiere pe criterii de gravitate a infracțiunilor, precum în reglementările anterioare (crime și delict), în plan internațional noțiunea „crimă” este actuală, una cunoscută și, prin urmare, trebuie folosită ca atare.

În analiza noțiunii *infracțiune* pornim de la premisa sub aspect etimologic; astfel, termenul „infracțiune” provine de la latinescul „*infractio, -onis*” = *a frânge, a sparge*, cuvântul având o conotație de abatere, încălcare a unui ordin, dar și de faptă care prezintă pericol social, constând în încălcarea unei legi penale, în săvârșirea cu vinovăție a unei abateri de la legea penală și care este sancționată de lege (DEX). Fiind un fenomen social, infracțiunea primește o anumită semnificație în raport de valorile sociale ocrotite prin normele de drept penal, iar prin încălcarea acestora infracțiunea capătă un caracter antisocial și ilicit.

Trecând dincolo de numeroasele definiții date în literatura de specialitate, se iau în vedere definițiile date de Codul penal – atât de Codul penal român, cât și de Codul penal al Republicii Moldova.

Astfel, în Codul penal român infracțiunea este definită ca cea „faptă prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție, nejustificată și imputabilă persoanei care a săvârșit-o”³. În Codul penal al Republicii Moldova⁴ infracțiunea este definită (în art.14) ca fiind „o faptă (acțiune sau inacțiune) prejudiciabilă, prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție și pasibilă de pedeapsă penală.

(2) Nu constituie infracțiune acțiunea sau inacțiunea care, deși, formal, conține semnele unei fapte prevăzute de prezentul cod, dar, fiind lipsită de importanță, nu prezintă gradul prejudiciabil al unei infracțiuni”.

În continuare, gradul prejudiciabil al infracțiunii se determină conform semnelor ce caracterizează elementele infracțiunii: obiectul, latura obiectivă, subiectul și latura subiectivă.

Ceea ce reține ambele definiții este faptul că infracțiunea reprezintă o faptă, incriminată de legea penală, care este săvârșită cu vinovăție de către un subiect pasibil de pedeapsa penală.

Din examinarea conceptului infracțiunii se constată că acesta are drept corespondent în realitatea obiectivă un fenomen complex – fenomenul infracțiunii, care îmbracă aspectele de a fi: material, uman, moral, politic și juridic [12]. Aspectul *material* este dat de faptul că infracțiunea reprezintă un act de conduită exterioară, producând modificări în lumea obiectivă; aspectul *uman* se referă la faptul că infracțiunea este un act de conduită al omului, fiind un act conștient al acestuia; aspectul *social* este dat de efectul pe care îl produce fapta omului asupra unei valori sociale; aspectul *juridic* presupune încălcarea unei reguli juridice stabilite de o normă incriminatoare.

2.2. Latura subiectivă a infracțiunii. Noțiune

Latura subiectivă a infracțiunii constă într-o anumită atitudine psihică, alcătuită din elemente intelective, volitive și afective, care determină și însoțesc actul fizic de executare. Comparând cu latura obiectivă a infracțiunii, care presupune un act exterior de execuție, latura subiectivă exprimă momentul subiectiv, poziția psihică a subiectului infracțiunii față de activitatea materială desfășurată de acesta.

Într-o definiție [13], prin latura subiectivă a conținutului oricărei infracțiuni se înțelege „totalitatea condițiilor cerute de lege cu privire la atitudinea psihică a făptuitorului – sub raportul conștiinței și voinței sale – față de materialitatea faptei săvârșite (acțiune sau inacțiune, rezultat, raport de cauzalitate) pentru ca acea

³ Art.15 din Legea nr.286/2009 privind Codul penal. În: *Monitorul Oficial*, 2009, nr.510.

faptă să constituie infracțiune". Într-o altă definiție [14] se reține că latura subiectivă presupune atitudinea psihică a infractorului, formată din stări intelective (atitudinea conștiinței, scopul), stări afective și volitive (motive, mobiluri), atitudine psihică ce precede și însoțește fapta infracțională și urmările ei. La o infracțiune, de la început trebuie să se cunoască nu numai dacă o persoană a săvârșit acea faptă, ci și dacă săvârșirea faptei a presupus voința și conștiința acelei persoane. Așadar, latura subiectivă cuprinde totalitatea condițiilor privitoare la atitudinea psihică a făptuitorului față de obiectivitatea propriului act de conduită, condiție cerută de lege pentru ca acest act să constituie infracțiune. Aceste condiții privesc atitudinea conștiinței și voinței făptuitorului față de acțiunea sau inacțiunea care constituie elementul material al infracțiunii, față de urmarea imediată și față de legătura de cauzalitate dintre acestea.

Elementul esențial al laturii subiective îl reprezintă vinovăția, fiind completată cu alte condiții referitoare la mobil și scop.

2.3. Conceptul de vinovăție în dreptul intern

A. Aspecte introductive cu privire la noțiunea de vinovăție. Delimitare

Pentru existența unei infracțiuni, văzută ca act de conduită exterioară a omului, este necesară o manifestare a conștiinței și voinței acestuia, o expresie a personalității lui, pe lângă actul material propriu-zis. Este nevoie să se constate astfel că o anumită faptă îi este imputabilă nu doar fizic, dar și psihic. Această legătură subiectivă dintre făptuitor și faptă, care reflectă atitudinea conștiinței și voinței lui în raport cu fapta săvârșită și cu urmările ei, stă la baza vinovăției ca trăsătură esențială a infracțiunii. Fără această latură subiectivă a actului de conduită nu poate exista infracțiune. Se impune precizarea că nu orice atitudine psihică a făptuitorului poate constitui vinovăție, ci numai aceea care, prin procesele psihice pe care le cuprinde și prin raportul acestora cu fapta comisă și urmările ei, exprimă legătura de cauzalitate psihică între el și fapta săvârșită [15].

Pentru început se impune a se preciza că trebuie făcută delimitarea între vinovăția ca trăsătură esențială a infracțiunii și vinovăția ca element al conținutului unei anumite infracțiuni, delimitare care a fost de-a lungul timpului analizată în doctrina penală. Sub primul aspect, vinovăția este exprimată în formele și modalitățile prevăzute de lege, sub forma intenției, directe și indirecte, și sub forma culpei, cu prevedere și neglijență; sub aspectul laturii subiective, vinovăția va exista numai atunci când elementul material al infracțiunii a fost săvârșit cu forma de vinovăție cerută de lege. Pentru o înțelegere mai clară a acestei delimitări, în continuare va fi analizată vinovăția din ambele perspective, tocmai pentru a se realiza o mai bună înțelegere a acestei noțiuni și a se reflecta importanța acesteia în analiza propusă.

B. Vinovăția ca trăsătură esențială a infracțiunii. Definiție. Formele vinovăției

În ceea ce privește vinovăția ca trăsătură esențială a infracțiunii, doctrina a lansat două concepții sau teorii, și anume: teoria psihologică și teoria normativă [16].

a) *Teoria psihologică* vede vinovăția ca formă a relației psihice dintre făptuitor și fapta prevăzută de legea penală. Subiectul are reprezentarea condițiilor obiective în care acționează și a consecințelor faptei, iar pe baza acestei cunoașteri și acestei reprezentări își dirijează acțiunea în vederea producerii rezultatului dorit sau acceptat. Făptuitorul este vinovat, deoarece și-a folosit defectuos capacitatea psihică de înțelegere, cauzând un rezultat periculos pentru valorile sociale protejate. În plus, el este vinovat și în cazul în care nu a avut reprezentarea unui astfel de rezultat, dacă se va dovedi că avea posibilitatea reprezentării aceluși rezultat periculos. Sub acest aspect, al atitudinii făptuitorului față de rezultat, vinovăția îmbracă forma intenției sau a culpei.

b) *Teoria normativă* consideră că vinovăția nu este o realitate psihologică, ci un „concept normativ exprimând un raport de contrarietate între voința subiectului și norma de drept” [17]. Altfel spus, făptuitorul este vinovat, în cazul intenției, că a săvârșit cu voință un fapt interzis de lege, iar în cazul culpei – că a săvârșit un fapt involuntar, pe care de asemenea nu trebuia să-l producă, fără să folosească voința pentru a împiedica producerea lui. În ambele situații făptuitorul este vinovat, deoarece a acționat contrar ordinii de drept.

Pornind de la cele două teorii, legislația penală română a adoptat teoria psihologică, vinovăția fiind percepută prin luarea în calcul a tuturor fenomenelor și proceselor psihice care precedă și însoțesc realizarea actului de conduită, alcătuind latura internă a acestuia. În mod evident, pentru latura subiectivă a actului de conduită a omului este determinantă acțiunea a doi factori inerenti vieții psihice: conștiința (sau factorul intelectual) și voința (sau factorul volitiv).

Factorul intelectual sau conștiința este facultatea psihică prin care persoana devine conștientă de dorințele sale, de mijloacele și modul de acțiune pentru atingerea acestora. În conștiință apare ideea comiterii unui fapt, nașterea argumentelor în favoarea sau contra unei anumite acțiuni și, în final, luarea deciziei de a o comite sau nu. La finalizarea procesului decizional se trece la manifestarea de voință prin realizarea actului de conduită. Factorul intelectual este cel care arată care este atitudinea conștiinței individului față de fapta săvârșită.

Factorul volitiv sau voința presupune mobilizarea și orientarea conștientă a energiei fizice a omului pentru producerea actului de conduită. Dacă fapta nu este voită de persoana care a comis-o, nu poate exista vinovăție, deoarece acea persoană a acționat sub imperiul unei alte forțe exterioare. Voința de comitere a unei fapte poate să se manifeste atât în situația în care fapta se comite prin acțiune, cât și prin inacțiune, deoarece în acest din urmă caz voința apare tocmai prin conduita omisivă, de ignorare a unei dispoziții legale.

Pornind de la analiza celor doi factori, s-a dat o definiție a vinovăției, fiind văzută ca *atitudine psihică a persoanei care, săvârșind cu voință neconstrânsă o faptă care prezintă pericol social, prevăzută de legea penală, a avut, în momentul executării, reprezentarea faptei și a urmărilor socialmente periculoase ale acesteia sau, deși nu a avut reprezentarea faptei și a urmărilor, a avut posibilitatea reală a acestei reprezentări* [18].

Ceea ce se deduce din definiția de mai sus este faptul că factorul intelectual este preponderent asupra factorului volitiv, dar în același timp vinovăția nu presupune doar o simplă reprezentare a faptei și urmărilor acesteia, ci reflectă atitudinea subiectului față de valorile sociale protejate.

Din definiția dată rezultă că subiectul, în momentul săvârșirii faptei, fie a avut reprezentarea clară a rezultatului acesteia, fie nu a avut reprezentarea rezultatului, deși trebuia și putea să-l prevadă; astfel, putem vorbi despre cele două forme ale vinovăției: intenția, în primul caz, și culpa, în cel de-al doilea. Este ceea ce reglementează atât Codul penal român⁴, cât și Codul penal al Republicii Moldova⁵.

Cunoașterea exactă a formelor vinovăției prezintă un interes special nu doar pentru stabilirea existenței vinovăției în general, ca trăsătură esențială a infracțiunii, dar și pentru calificarea unei fapte ca infracțiune. Astfel, în reglementarea fiecărei infracțiuni în parte se stabilește și forma de vinovăție, pentru ca acea faptă să fie incriminată și reglementată de legea penală. Pentru încadrarea unei fapte într-un anumit text de lege incriminator trebuie să se stabilească existența vinovăției, în forma cerută de lege, altfel acea faptă nu va mai fi infracțiune și nu va putea fi pedepsită ca atare.

Astfel, cum s-a arătat anterior, formele vinovăției sunt intenția și culpa.

Intenție există atunci când persoana care săvârșește o faptă ce prezintă pericol social prevede, în momentul săvârșirii, rezultatul socialmente periculos al acesteia și urmărește producerea acelui rezultat sau, deși nu-l urmărește, acceptă totuși eventualitatea producerii lui. În funcție de atitudinea făptuitorului față de producerea rezultatului socialmente periculos intenția este directă și indirectă: intenția directă este atunci când făptuitorul își reprezintă acțiunea sau inacțiunea sa, modul de înfăptuire, rezultatul socialmente periculos la care conduce fapta și în aceste condiții el urmărește producerea acelui rezultat; intenția indirectă este atunci când făptuitorul, care prevede rezultatul socialmente periculos al faptei sale, deși nu urmărește producerea acelui rezultat, săvârșește totuși fapta, acceptând eventualitatea producerii lui.

Culpa există atunci când făptuitorul, săvârșind o faptă care prezintă pericol social, a prevăzut rezultatul socialmente periculos al faptei sale, dar nu a urmărit și nu a acceptat eventualitatea producerii lui, însă a acționat socotind fără temei că acel rezultat nu se va produce sau nu a prevăzut rezultatul, deși trebuia și putea să îl

⁴ Articolul 16. Vinovăția

1) Fapta constituie infracțiune numai dacă a fost săvârșită cu forma de vinovăție cerută de legea penală.

(2) Vinovăție există când fapta este comisă cu intenție, din culpă sau cu intenție depășită.

(3) Fapta este săvârșită cu intenție când făptuitorul:

- a) prevede rezultatul faptei sale, urmărind producerea lui prin săvârșirea acelei fapte;
- b) prevede rezultatul faptei sale și, deși nu-l urmărește, acceptă posibilitatea producerii lui.

(4) Fapta este săvârșită din culpă, când făptuitorul:

- a) prevede rezultatul faptei sale, dar nu-l acceptă, socotind fără temei că el nu se va produce;
- b) nu prevede rezultatul faptei sale, deși trebuia și putea să îl prevadă.

(5) Există intenție depășită când fapta constând într-o acțiune sau inacțiune intenționată produce un rezultat mai grav, care se datorează culpei făptuitorului.

(6) Fapta constând într-o acțiune sau inacțiune constituie infracțiune când este săvârșită cu intenție. Fapta comisă din culpă constituie infracțiune numai când legea o prevede în mod expres.

⁵ Articolul 17. Infracțiunea săvârșită cu intenție

Se consideră că infracțiunea a fost săvârșită cu intenție dacă persoana care a săvârșit-o își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, a prevăzut urmările ei prejudiciabile, le-a dorit sau admitea, în mod conștient, survenirea acestor urmări.

Articolul 18. Infracțiunea săvârșită din imprudență

Se consideră că infracțiunea a fost săvârșită din imprudență dacă persoana care a săvârșit-o își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, a prevăzut urmările ei prejudiciabile, dar considera în mod ușuratic că ele vor putea fi evitate ori nu își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, nu a prevăzut posibilitatea survenirii urmărilor ei prejudiciabile, deși trebuia și putea să le prevadă.

prevadă. Din această perspectivă, culpa se clasifică în culpă cu prevedere (ușurință, temeritate), în prima ipoteză, și culpă simplă (greșeală), în a doua ipoteză, când făptuitorul trebuia și putea să prevadă rezultatul faptei sale.

Concluzionând, pentru stabilirea vinovăției este necesar a cunoaște exact toate datele și împrejurările de fapt ale săvârșirii acțiunii sau inacțiunii. Deoarece vinovăția apare și ca element subiectiv al infracțiunii, ea trebuie să fie dovedită, pentru încadrarea corectă a faptei în textul de lege care o prevede și o sancționează.

C. Vinovăția ca element al laturii subiective

Astfel, cum s-a arătat mai sus, latura subiectivă a conținutului constitutiv al infracțiunii cuprinde totalitatea condițiilor privitoare la atitudinea psihică a făptuitorului față de obiectivitatea propriului act de conduită. Din această perspectivă, aceste condiții se referă la atitudinea conștiinței și voinței făptuitorului față de acțiunea sau inacțiunea sa. În literatura de specialitate [19] se menționează că în structura laturii subiective a infracțiunii intră întotdeauna ca element component elementul subiectiv, la care sunt atașate și alte cerințe-condiții. Din această perspectivă, vinovăția este acel element subiectiv, care presupune atitudinea psihică a persoanei, care a săvârșit fapta, față de fapta săvârșită, urmarea imediată și legătura de cauzalitate dintre ele. Prezența elementului subiectiv în săvârșirea faptei marchează prezența vinovăției.

Deosebirea dintre vinovăția ca trăsătură a infracțiunii, pe de o parte, și ca element al laturii subiective, pe de altă parte, se impune a fi făcută, deoarece existența vinovăției ca trăsătură esențială nu presupune întotdeauna și existența vinovăției ca element al laturii subiective. Astfel, poate exista vinovăție ca trăsătură esențială a infracțiunii, fără să existe vinovăție ca element subiectiv al infracțiunii. Ca exemplu, cu ocazia săvârșirii unei fapte din culpă se realizează vinovăția ca trăsătură esențială a infracțiunii, dar poate lipsi ca element subiectiv, dacă legiuitorul incriminează acea faptă numai dacă este comisă cu intenție. Sunt și situații viceversa: poate să existe vinovăție ca element al laturii subiective, fără a exista ca trăsătură esențială a infracțiunii, cum este cazul actelor comise în stare de legitimă apărare, stare de necesitate etc.

Ca element subiectiv, vinovăția apare sub una dintre formele sale, ca intenție sau culpă, iar în unele situații sub ambele forme. Pentru determinarea elementului subiectiv, este necesară indicarea formei de vinovăție sub care aceasta trebuie să se prezinte; astfel, elementul subiectiv în forma intenției se poate prezenta în concret sub forma intenției directe sau sub forma intenției indirecte. Același lucru se întâmplă și în cazul infracțiunilor de culpă, unde elementul subiectiv se poate prezenta fie în modalitatea culpei cu previziune, fie în aceea a culpei simple.

În general, deoarece infracțiunile comise, ca infracțiuni de acțiune, se comit, de regulă, cu intenție, pe de o parte, iar, pe de altă parte, majoritatea infracțiunilor prevăzute de legea penală română sunt infracțiuni comise, legiuitorul român a instituit regula că aceste infracțiuni se săvârșesc cu intenție, iar din culpă numai când în lege se prevede aceasta. În cazul infracțiunilor omisive, Codul penal român stabilește aceeași regulă (art.16 alin.(6)). Astfel, față de Codul penal român anterior, din 1968 (care instituia regula conform căreia fapta constând într-o inacțiune constituie infracțiune fie că este săvârșită cu intenție, fie din culpă, în afară de cazul când legea sancționează numai săvârșirea ei cu intenție), în actuala reglementare fapta constând într-o acțiune sau inacțiune constituie infracțiune când este săvârșită cu intenție, iar fapta comisă din culpă constituie infracțiune numai când legea o prevede în mod expres.

Latura subiectivă a conținutului infracțiunii nu poate fi redusă numai la vinovăție, deși aceasta reprezintă elementul său indispensabil.

Vinovăției i se adaugă și alte elemente de natură psihică, care reflectă comportamentul făptuitorului, cum ar fi *mobilitatea și scopul* acțiunii sau inacțiunii, elemente circumstanțiale, de a căror existență legea penală leagă anumite efecte. Mobilul și scopul sunt elemente ale laturii subiective numai atunci când norma penală de incriminare face referire la acestea. Mobilul și scopul sunt elemente de calificare a intenției directe, neputând fi asociate intenției indirecte. Mobilul și scopul nu pot fi asociate culpei, deoarece între ce a gândit făptuitorul și ce a rezultat este o discrepanță incompatibilă cu mobilul și scopul acțiunii.

În concluzie, conform principiului de drept *eius incubit probatio ili qui dicit non qui negat*, stabilirea vinovăției și a formelor sale, ca proces al vieții psihice, se face prin examinarea întregii activități realizate de făptuitor, a tuturor împrejurărilor în contextul de natură să probeze vinovăția făptuitorului. Existența vinovăției nu este prezumată, ci trebuie dovedită. Din acest motiv, vinovăția ocupă un loc important în analiza oricărei infracțiuni și incriminarea acesteia.

3. Latura subiectivă a crimei internaționale

3.1. Noțiuni generale

Incrimnarea conduitei ilicite de către societatea internațională, ca urmare a situării pe o nouă dimensiune a rolului social al dreptului, a constituit obiectul protecției societății internaționale față de anumite fapte, de natură să aducă atingere unor valori universale. Interesul internațional universal, ca expresie a valorilor comune ale societății internaționale, a dus la o serie de preocupări și reglementări internaționale, în vederea protejării acestuia.

Dat fiind că toate crimele internaționale au o natură juridică complexă, iar acțiunea indivizilor se situează la nivelul raporturilor dintre state, incriminarea și reprimarea lor este consecința directă a normelor juridice internaționale.

Rațiunea incriminării este dată de gravitatea excepțională a acestor categorii de fapte, care au consecințe serioase asupra comunității internaționale însăși. Este motivul pentru care Statutul Curții Penale Internaționale reglementează în mod distinct o serie de crime, limitând astfel jurisdicția Curții la cele mai grave crime internaționale. Întrucât crimele de o asemenea gravitate amenință pacea, securitatea și bunăstarea lumii, ele privesc ansamblul comunității internaționale, iar reprimarea lor trebuie să fie asigurată, efectiv, prin măsuri luate în cadrul național, cât și prin consolidarea și eficientizarea cooperării internaționale. Este motivul pentru care art.1 din Statutul Curții Penale Internaționale statuează ca aceasta (Curtea – *n.n.*) își exercită competența cu privire „la persoane pentru crimele cele mai grave cu caracter internațional”.

Elementele constitutive ale acestor crime se regăsesc atât sub forma elementului material, cât și a celui psihologic. Cu toate acestea, fiecare crimă are particularitățile ei ce o individualizează, circumstanțele comiterii actelor fiind diferite, aspecte ce contribuie la o incriminare de sine stătătoare a fiecărei fapte în parte. Deși anumite elemente constitutive ale acestor crime sunt comune, există o serie de diferențe și particularități, care impun o analiză separată și detaliată pentru fiecare în parte.

Așa cum se observă din conținutul concret al crimelor date în competența instanțelor penale internaționale, acestea sunt, în cea mai mare parte, infracțiuni care se regăsesc în dreptul intern al statelor, dar prezintă caracteristici suplimentare. Aceste caracteristici determină un caracter de complexitate al crimei internaționale, la care se adaugă și elemente specifice cu privire la modul în care sunt aduse la îndeplinire, în sensul că, în mod inerent, ele presupun o participare numeroasă, un număr diversificat de acte materiale, care concură la punerea în aplicare a unor planuri criminale și o încrengătură diversificată de relații între participanți.

Pornind de la teoria clasică a infracțiunii, precum și de la dispozițiile Statutului de la Roma, se poate identifica un conținut juridic al crimelor internaționale, care intră sub incidența jurisdicției internaționale penale. Latura internațională a crimelor internaționale cuprinde atât un element internațional, care se poate referi la obiectul juridic specific al crimei, subiectul crimei etc., cât și un element transnațional.

Crimele reglementate prin Statutul Curții vor fi tratate în continuare sub aspectul laturii subiective, cu analiza mai amănunțită a particularităților ce țin de modul de stabilire a vinovăției, a formelor de vinovăție aplicabile acestor crime.

3.2. Latura subiectivă a crimelor internaționale

A. Crima de genocid

În anul 1944, Rafael Lemkin propunea represiunea acțiunilor exterminatoare dirijate împotriva colectivităților etnice, confesionale sau sociale, pentru determinarea acestor acțiuni propunând termenul „genocid” [20]. Acest lucru s-a materializat în incriminarea în Statutul Tribunalului Militar de la Nürnberg, care include în categoria crimelor împotriva umanității persecuțiile pe motive politice, rasiale sau religioase, fapte de natura genocidului, fără a le denumi expres ca atare, cu condiția să fi fost săvârșite în legătură cu celelalte categorii de crime împotriva păcii și de război. Inițial, faptele de natura genocidului erau legate de starea de război. Incriminarea efectivă a genocidului s-a făcut prin Convenția cu privire la prevenirea și reprimarea crimei de genocid⁶, care a calificat genocidul drept crimă internațională, fără a prezenta relevanță timpul în care a fost comisă – pe timp de pace sau de război. Considerat și ca forma cea mai gravă a crimelor împotriva umanității, genocidul este văzut drept „crima crimelor”. Însăși etimologia cuvântului „genocid”, compus din rădăcina *genos* (rasă, trib în limba greacă) și sufixul *cide* (a ucide, din limba latină), arată că faptele pe care le include acest concept aduc atingere unei colectivități umane și, în final, întregii umanități.

⁶ Adoptată de Adunarea Generală a ONU la 9 decembrie 1948 prin Rezoluția nr.260 A (III); a intrat în vigoare în 1951.

În Statutul Curții Penale Internaționale prin genocid se înțelege oricare dintre faptele menționate mai jos, săvârșită cu intenția de a distruge, în întregime sau în parte, un grup național, etnic, rasial sau religios, și anume:

- a) uciderea de membri ai grupului;
- b) vătămarea gravă a integrității fizice sau mintale privind membri ai grupului;
- c) supunerea cu intenție a grupului unor condiții de existență care să antreneze distrugerea sa fizică totală sau parțială;
- d) măsuri vizând împiedicarea nașterilor în sânul grupului;
- e) transferarea forțată de copii aparținând unui grup în alt grup (art.6).

Conținutul constitutiv al crimei de genocid este complex și variat, cuprinzând incriminările anumitor fapte prin săvârșirea cărora se urmărește distrugerea totală sau parțială a unei colectivități ori grup național, etnic, rasial sau religios. Acțiunea împotriva membrilor individuali ai grupului este mijlocul folosit pentru a realiza obiectivul infracțional împotriva grupului în sine, care este o entitate distinctă.

Făcând o analiză a acestei crime din punctul de vedere al laturii subiective, rezultă că există câteva elemente esențiale, și anume: genocidul se caracterizează, în primul rând, prin intenția de a distruge un grup uman, în baza unor criterii strict determinate, iar, în al doilea rând, vorbim de o intenție calificată a autorului unei crime de genocid de a distruge în totalitate sau în parte un grup uman. Nu este necesară obținerea rezultatului – distrugerea unui grup, ci este suficient să se fi comis oricare dintre actele incriminate, cu intenția de a distruge total sau parțial.

Prin urmare, pentru existența crimei de genocid esențială este forma de vinovăție sub forma intenției calificate a autorilor, în sensul distrugerii, în totalitate sau în parte, indiferent de proporțiile concrete ale distrugerilor, a unui grup uman, prin acte îndreptate împotriva indivizilor care fac parte din grupul respectiv. Din această perspectivă, rezultă și caracterul agravant al faptei. Autorul crimei de genocid acționează cu intenția de a distruge în totalitate sau în parte grupul vizat, *dolus specialis*, direcționată de și către un anumit scop, intenție care face ca, în realitate, crima de genocid să fie mai gravă decât celelalte crime împotriva umanității și să o departajeze de acestea (la celelalte crime împotriva umanității lipsește intenția de a distruge grupul).

Elementul psihologic al genocidului, fiind determinat de *dolus specialis*, cuprinde și o reglementare expresă a scopului comiterii conduitei sau comportamentului incriminat, care, pe lângă calificarea pe care o asigură intenției, impune ca faptele ce constituie genocid să fie săvârșite numai asupra anumitor persoane pe motivul apartenenței la un anumit grup. Astfel, făptuitorul trebuie să fi cunoscut că persoana asupra careia a exercitat acțiunea sau omisiunea face parte dintr-un grup rasial, etnic, național sau religios (elementul subiectiv sau psihologic).

Genocidul presupune, așadar, o cerință esențială, care contribuie atât la caracterizarea elementului psihologic specific genocidului, cât și la calificarea elementului material al acestei crime. Pentru a fi apreciată ca genocid, trebuie să existe un model manifest de conduită similară, intenția de a comite genocid urmând a fi apreciată și prin prisma caracterului răspândit al faptelor ce constituie genocid sau prin comiterea acestor fapte în cadrul unei anumite organizări sau a unui anumit sistem. Astfel se clarifică și circumstanța contextuală specifică genocidului, care, pe lângă cerința necesară dovedirii elementului psihologic, trebuie considerată de Curte, în fiecare caz în parte, și orice cerință specială, dacă există, pentru elementul psihologic.

Incriminarea genocidului în practică este limitată, cunoscându-se câteva cazuri, cum ar fi cele din Bangladesh (1971), Cambodgia (1979), fosta Iugoslavie, Rwanda și Curtea Penală.

B. Crimele împotriva umanității

Crimele împotriva umanității sunt menționate ca atare și definite oficial, pentru prima dată, în art.6 lit.c) al Cartei de la Londra privind Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg (întâlnită în literatura de specialitate atât sub denumirea de Carta de la Londra, cât și de Carta de la Nürnberg), adoptată cu menirea de a reglementa condițiile de judecare a criminalilor de război naziști. Deși crimele care sunt cuprinse în această definiție au rădăcini adânci în istoria conflictelor naționale sau internaționale, ele au fost cuprinse în această formulă pentru întâia oară în Carta de la Londra. Ulterior au existat o serie de alte codificări internaționale cu privire la această categorie de crime, tocmai datorită caracterului foarte complex și grav pe care îl reprezintă.

O reglementare uniformă a fost consacrată prin Statutul Curții Penale Internaționale, reglementare care este mai cuprinzătoare în ce privește categoriile de fapte ce intră în componența noțiunii de crimă împotriva umanității și mai detaliată în ce privește natura și conținutul acestor fapte.

În conformitate cu art.7 din Statut⁷, expresia *crimă împotriva umanității* este folosită pentru a desemna acte umane multiple comise de o manieră generalizată sau sistematică împotriva unei populații civile, pe timp de pace sau pe timp de război.

Ca o primă observație, toate faptele enumerate reprezintă crime împotriva umanității numai dacă au fost comise în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac, un element de individualizare foarte important, în lipsa căruia faptele enumerate ar constitui doar infracțiuni de drept comun.

A doua observație se referă la faptul că au fost reluate într-o manieră mai detaliată faptele din cuprinsul statutelor tribunalelor ad-hoc, în sensul că au fost adăugate dispoziții suplimentare care incriminează și faptele de *dispariție forțată de persoane* și *apartheidul*.

În plus, sunt explicate în mod amănunțit înțelesurile noțiunilor pentru fiecare categorie de fapte, care intră în sfera crimelor împotriva umanității, având menirea astfel de a aduce un plus de claritate în privința terminologiei utilizate.

Crimele împotriva umanității reprezintă, așadar, anumite fapte de violență, fapte care sunt săvârșite în mod clar cu intenție, ca formă de vinovăție.

Pornind de la o analiză sumară a câtorva dintre faptele enumerate la art.7 din Statut, se observă că acestea sunt comise în cunoștință de cauză.

Astfel, în cazul exterminării, de exemplu, prin aceasta se înțelege cea „faptă de a impune cu intenție condiții de viață, ca privarea accesului la hrană și la medicamente, cu scopul de a antrena distrugerea unei părți a populației”. Această faptă este comisă în cadrul unui atac sistematic și generalizat, împotriva unei populații civile și (lucru foarte important) în cunoștință de cauză.

⁷ 1. În scopurile acestui Statut, prin *crimă împotriva umanității* se înțelege una dintre faptele menționate mai jos, când aceasta este comisă în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac:

- a) omorul;
  - b) exterminarea;
  - c) supunerea la sclavie;
  - d) deportarea sau transferarea forțată de populație;
  - e) întemnițarea sau altă formă de privare gravă de libertate fizică, cu violarea dispozițiilor fundamentale ale dreptului internațional;
  - f) tortura;
  - g) violul, sclavajul sexual, prostituția forțată, graviditatea forțată, sterilizarea forțată sau orice altă formă de violență sexuală de o gravitate comparabilă;
  - h) persecutarea oricărui grup sau a oricărei colectivități identificabile din motive de ordin politic, rasial, național, etnic, cultural, religios sau sexual, în sensul paragrafului 3, ori în funcție de alte criterii universal recunoscute ca inadmisibile în dreptul internațional, în corelare cu orice act prevăzut în prezentul paragraf sau orice crimă de competența Curții;
  - i) disparițiile forțate de persoane;
  - j) crima de apartheid;
  - k) alte fapte inumane cu caracter analog cauzând cu intenție suferințe mari sau vătămări grave ale integrității fizice ori ale sănătății fizice sau mintale.
2. În scopurile paragrafului 1:
- a) prin *atac îndreptat împotriva unei populații civile* se înțelege comportamentul care constă în comiterea multiplă de acte vizate la paragraful 1 împotriva oricărei populații civile, în aplicarea sau în sprijinirea politicii unui stat ori a unei organizații având ca scop un asemenea atac;
  - b) prin *exterminare* se înțelege îndeosebi fapta de a impune cu intenție condiții de viață, ca privarea accesului la hrană și la medicamente, cu scopul de a antrena distrugerea unei părți a populației;
  - c) prin *supunerea la sclavie* se înțelege fapta de a exercita asupra unei persoane unul sau ansamblul atributelor legate de dreptul de proprietate, inclusiv în cadrul traficului de ființe umane, în special de femei și copii;
  - d) prin *deportare sau transfer forțat de populație* se înțelege fapta de a deplasa în mod forțat persoane, expulzându-le sau prin alte mijloace coercitive, din regiunea în care ele se află legal, fără motive admise în dreptul internațional;
  - e) prin *tortură* se înțelege fapta de a cauza cu intenție durere sau suferințe acute, fizice sau mintale, unei persoane care se află sub paza sau controlul făptuitorului; înțelesul acestui termen nu se extinde la durerea sau suferințele rezultând exclusiv din sancțiuni legale, care sunt inerente acestor sancțiuni sau ocazionate de ele;
  - f) prin *graviditate forțată* se înțelege deținerea ilegală a unei femei însărcinate în mod forțat, cu intenția de a modifica compoziția etnică a unei populații sau de a comite alte violări grave ale dreptului internațional. Această definiție nu poate fi în niciun fel interpretată ca având o incidență asupra legilor naționale referitoare la graviditate;
  - g) prin *persecuție* se înțelege denegarea cu intenție și gravă de drepturi fundamentale cu violarea dreptului internațional, din motive legate de identitatea grupului sau colectivității care face obiectul acesteia;
  - h) prin *crimă de apartheid* se înțelege fapte inumane analoage celor vizate la paragraful 1, comise în cadrul unui regim instituționalizat de oprire sistematică și de dominare a unui grup rasial asupra oricărui alt grup rasial sau oricăror alte grupuri rasiale și cu intenția de a menține acest regim;
  - i) prin *dispariții forțate de persoane* se înțelege cazurile în care persoanele sunt arestate, deținute sau răpite de către un stat ori o organizație politică sau cu autorizarea, sprijinul ori asentimentul acestui stat sau al acestei organizații, care refuză apoi să admită că aceste persoane sunt private de libertate sau să dezvăluie soarta care le este rezervată ori locul unde se află, cu intenția de a le sustrage protecției legii pe o perioadă prelungită.
3. În scopurile acestui Statut, prin termenul *sex* se înțelege unul sau celălalt sex, masculin ori feminin, după contextul societății. El nu implică niciun alt sens.

Tortura este definită ca fiind „fapta de a cauza cu intenție durere sau suferințe acute, fizice sau mintale, unei persoane care se află sub paza sau controlul făptuitorului”. Fapta de a cauza durere sau suferințe acute, fie ele fizice sau mintale, persoanei care se află sub paza sau controlul făptuitorului este comisă cu intenție și în cunoștință de cauză de către acesta.

Crima de apartheid, care are ca scop discriminarea rasială și discriminarea unor persoane pe acest criteriu, este de o gravitate deosebită, iar latura subiectivă a acestei crime se reflectă în definiția dată prin „oprimare sistematică și dominare a unui grup rasial asupra oricărui alt grup rasial sau oricărui alte grupuri rasiale și cu intenția de a menține acest regim”. Caracterul sistematic presupune prefigurarea faptei și a consecințelor acesteia în conștiința făptuitorului, care acționează în deplină cunoștință de cauză, asumându-și în totalitate efectul acesteia. Actele inumane enumerate în cadrul definirii acestei crime sunt condiționate de săvârșirea lor cu scopul de a institui sau a întreține dominația unui grup rasial de ființe umane asupra oricărui alt grup rasial de ființe umane, cu efectul oprimirii sistematice.

Din analiza tuturor crimelor împotriva umanității, în ceea ce privește elementul psihologic [21] specific acestora, dispozițiile incrimatoare din Statut prevăd, în mod expres, cunoașterea de către făptuitor a crimelor împotriva umanității, a încadrării faptelor sale într-un atac răspândit sau sistematic împotriva populației civile. Elementele crimelor prevăd, în plus față de Statut, că nu este necesară o dovadă că autorul crimelor a cunoscut toate caracteristicile atacului sau detaliile precise ale planului sau politicii statului sau a unei organizații în comiterea atacului; cert este faptul că intenția a stat la baza comiterii acestora.

La o primă analiză, se poate constata că unele dintre crimele împotriva umanității, enumerate în Statut, figurează și printre infracțiunile de drept comun (omorul, tortura, lipsirea ilegală de libertate etc.). Totuși, cele două categorii de fapte se deosebesc unele de altele datorită particularităților și trăsăturilor specifice ale crimelor împotriva umanității. Acestea ar fi: gravitatea deosebită, datorită atingerii unor valori supreme ale ființei umane; caracterul de masă, care se manifestă prin numărul mare de victime pe care le produc; mobilul săvârșirii crimelor împotriva umanității, care este dat de o politică deliberată și urmărită consecvent pentru reprimarea, persecutarea sau exterminarea unor grupuri de oameni.

C. Crimele de război

Crimele de război au fost cele dintâi reglementate și cunoscute în dreptul cutumiar internațional. Primele codificări ale acestei categorii de crime au apărut încă în secolul al XIX-lea în cuprinsul Declarației de respectare a dreptului maritim de la Geneva din anul 1856, completată apoi cu o serie de convenții și declarații, care au avut rolul de a reglementa cât mai detaliat această categorie de crime. Statutul Curții Penale Internaționale reglementează, foarte detaliat, crimele de război în art.8⁸, și, ceea ce se poate observa,

⁸ 1. Curtea are competență în ceea ce privește crimele de război, îndeosebi când aceste crime se înscriu într-un plan sau o politică ori când ele fac parte dintr-o serie de crime analoge comise pe scară largă.

2. În scopurile Statutului, prin crime de război se înțelege:

a) infracțiunile grave la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949, și anume – oricare dintre faptele menționate mai jos, dacă ele se referă la persoane sau bunuri protejate de dispozițiile Convențiilor de la Geneva:

(i) omuciderea intenționată;
 (ii) tortura și tratamentele inumane, inclusiv experiențele biologice;
 (iii) fapta de a cauza cu intenție suferințe mari sau de a vătăma grav integritatea fizică ori sănătatea;
 (iv) distrugerea și însușirea de bunuri, nejustificate de necesități militare și executate pe scară largă într-un mod ilicit și arbitrar;
 (v) fapta de a constrânge un prizonier de război sau o persoană protejată să servească în forțele unei puteri inamice;
 (vi) fapta de a priva cu intenție un prizonier de război sau oricare altă persoană protejată de dreptul său de a fi judecată regulamentar și imparțial;
 (vii) deportarea sau transferul ilegal ori detenția ilegală;
 (viii) luarea de ostatic;

b) celelalte violări grave ale legilor și cutumelor aplicabile conflictelor armate internaționale în cadrul stabilit al dreptului internațional, și anume – una dintre faptele ce urmează:

(i) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva populației civile în general sau împotriva civililor care nu participă direct la ostilități;
 (ii) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva bunurilor cu caracter civil, adică a celor care nu sunt obiective militare;
 (iii) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva personalului, instalațiilor, materialului, unităților sau vehiculelor folosite în cadrul unei misiuni de ajutor umanitar sau de menținere a păcii conform Cartei Națiunilor Unite, cu condiția ca acestea să aibă dreptul la protecția pe care dreptul internațional al conflictelor armate o garantează civililor și bunurilor cu caracter civil;
 (iv) fapta de a lansa intenționat un atac știind că el va cauza în mod incidental pierderi de vieți omenești în rândul populației civile, răniiri ale persoanelor civile, pagube bunurilor cu caracter civil sau daune extinse, de durată și grave, mediului înconjurător care ar fi vădit excesive în raport cu ansamblul avantajului militar concret și direct așteptat;
 (v) fapta de a ataca sau bombarda, prin orice mijloace, orașe, sate, locuințe sau construcții care nu sunt apărute și care nu sunt obiective militare;
 (vi) fapta de a omorî sau de a răni un combatant care, după ce a depus armele sau nemaivăd mijloace de a se apăra, s-a predat fără condiții;
 (vii) fapta de a utiliza pe nedrept pavilionul parlamentar, drapelul sau insignele militare și uniformă inamicului sau ale Organizației Națiunilor Unite, precum și semnele distinctive prevăzute de Convențiile de la Geneva și, făcând aceasta, de a cauza pierderi de vieți omenești sau răniiri grave;
 (viii) transferarea, direct sau indirect, de către o putere ocupantă a unei părți a populației sale civile în teritoriul pe care ea îl ocupă sau deportarea ori transferarea în interiorul sau în afara teritoriului ocupat a totalității sau a unei părți a populației din acest teritoriu;
 (ix) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva clădirilor consacrate religiei, învățământului, artei, științei sau acțiunii caritabile, monumentelor istorice, spitalelor și locurilor unde bolnavii sau răniții sunt adunați, cu condiția ca aceste construcții să nu fie obiective militare;

- (x) fapta de a supune persoanele unei părți adverse căzute în puterea sa la mutilări ori la experiențe medicale sau științifice de orice fel, care nu sunt motivate de un tratament medical, dentar sau spitalicesc, nici efectuate în interesul acestor persoane, ci care atrag moartea acestora sau le pun grav sănătatea în pericol;
- (xi) fapta de a omori sau răni prin trădare indivizi aparținând națiunii sau armatei inamice;
- (xii) fapta de a declara că nu va fi îndurare pentru învinși;
- (xiii) fapta de a distruge sau de a confisca bunurile inamicului, în afară de cazurile în care aceste distrugereri sau confiscări ar fi imperios ordonate de necesitățile războiului;
- (xiv) fapta de a declara stinse, suspendate sau inadmisibile în justiție drepturile și acțiunile cetățenilor părții adverse;
- (xv) fapta unui beligerant de a constrânge cetățenii părții adverse să ia parte la operațiunile de război îndreptate împotriva țării lor, chiar dacă ei erau în serviciul acestui beligerant înainte de începerea războiului;
- (xvi) jefuirea unui oraș sau a unei localități, chiar luate cu asalt;
- (xvii) fapta de a utiliza otravă sau arme otrăvitoare;
- (xviii) fapta de a utiliza gaze asfixiante, toxice sau asimilate și orice lichide, materii sau procedee analoage;
- (xix) fapta de a utiliza gloanțe care se dilată sau se aplatizează cu ușurință în corpul uman, cum sunt gloanțele al căror înveliș dur nu acoperă în întregime mijlocul sau sunt perforate de tăieturi;
- (xx) fapta de a folosi arme, proiectile, materiale și metode de luptă de natură să cauzeze daune de prisos sau suferințe inutile ori de a acționa fără discriminare cu violarea dreptului internațional al conflictelor armate, cu condiția ca aceste arme, proiectile, materiale și metode de luptă să facă obiectul unei interdicții generale și ca ele să fie înscrise într-o anexă a prezentului Statut, pe cale de amendament adoptat potrivit dispozițiilor art.121 și 123;
- (xxi) atingerile aduse demnității persoanei, îndeosebi tratamentele umilitoare și degradante;
- (xxii) violul, sclavajul sexual, prostituția forțată, graviditatea forțată, astfel cum aceasta a fost definită la art.7 paragraful 2 lit.f), sterilizarea forțată sau orice altă formă de violență sexuală constituind o infracțiune gravă la Convențiile de la Geneva;
- (xxiii) fapta de a utiliza prezența unui civil sau a unei alte persoane protejate pentru a evita ca anumite puncte, zone sau forțe militare să nu fie ținta operațiunilor militare;
- (xxiv) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva clădirilor, materialului, unităților și mijloacelor de transport sanitar și a personalului care folosește, conform dreptului internațional, semnele distinctive prevăzute de Convențiile de la Geneva;
- (xxv) fapta de a înfometa în mod deliberat civili, ca metodă de război, privându-i de bunurile indispensabile supraviețuirii, inclusiv împiedicându-i intenționat să primească ajutoarele prevăzute de Convențiile de la Geneva;
- (xxvi) fapta de a proceda la recrutarea și înrolarea copiilor de vârstă mai mică de 15 ani în forțele armate naționale sau de a-i face să participe activ la ostilități;
- e) în caz de conflict armat care nu prezintă un caracter internațional, violările grave ale art.3, comun celor 4 Convenții de la Geneva din 12 august 1949, și anume: oricare dintre faptele menționate mai jos, comise împotriva persoanelor care nu participă direct la ostilități, inclusiv membrii forțelor armate care au depus armele și persoanele care au fost scoase în afara luptei din cauza bolii, rănirii, detenției sau din orice altă cauză:
- (i) atentatele la viața și la integritatea corporală, mai ales omorul sub toate formele sale, mutilările, tratamentele cu cruzime și tortura;
- (ii) atingerile aduse demnității persoanei, mai ales tratamentele umilitoare și degradante;
- (iii) luările de ostatici;
- (iv) condamnările pronunțate și execuțiile efectuate fără o judecată prealabilă, date de un tribunal legal constituit și cu respectarea garanțiilor judiciare general recunoscute ca indispensabile;
- d) lit.c) a paragrafului 2 se aplică conflictelor armate care nu prezintă un caracter internațional și nu se aplică deci situațiilor de tulburări sau tensiuni interne, cum sunt insurecția, actele izolate și sporadice de violență și actele de natură similară;
- e) celelalte violări grave ale legilor și cutumelor aplicabile conflictelor armate care nu prezintă un caracter internațional, în cadrul stabilit de dreptul internațional, și anume – oricare dintre următoarele fapte:
- (i) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva populației civile în general sau împotriva persoanelor civile care nu participă direct la ostilități;
- (ii) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva clădirilor, materialelor, unităților și mijloacelor de transport sanitar și a personalului care utilizează, conform dreptului internațional, însemnele distinctive prevăzute de Convențiile de la Geneva;
- (iii) fapta de a lansa atacuri deliberate împotriva personalului, instalațiilor, materialului, unităților sau vehiculelor folosite în cadrul unei misiuni de ajutor umanitar sau de menținere a păcii, conform Cartei Națiunilor Unite, cu condiția ca acestea să aibă dreptul la protecția pe care dreptul internațional al conflictelor armate îl garantează civililor și bunurilor cu caracter civil;
- (iv) fapta de a lansa atacuri deliberate împotriva construcțiilor consacrate religiei, învățământului, artei, științei sau acțiunii caritabile, monumentelor istorice, spitalelor și locurilor unde sunt adunați bolnavi și răniți, cu condiția ca aceste clădiri să nu fie obiective militare;
- (v) jefuirea unui oraș sau a unei localități, chiar luate cu asalt;
- (vi) violul, sclavajul sexual, prostituția forțată, graviditatea forțată, astfel cum este definită la art.7 paragraful 2 lit.f), sterilizarea forțată sau orice altă formă de violență sexuală constituind o violare gravă a art.3 comun celor 4 Convenții de la Geneva;
- (vii) fapta de a proceda la recrutarea și înrolarea copiilor în vârstă mai mică de 15 ani în forțele armate sau în grupări armate ori de a-i face să participe activ la ostilități;
- (viii) fapta de a ordona deplasarea populației civile pentru considerente având legătură cu conflictul, în afară de cazurile în care securitatea civililor sau imperatiile militare o cer;
- (ix) fapta de a ucide sau a răni prin trădare un adversar combatant;
- (x) fapta de a declara că nu va exista îndurare pentru învinși;
- (xi) fapta de a supune persoanele care sunt împotriva unei alte părți la conflict, căzute în puterea sa, la mutilări sau experiențe medicale ori științifice care nu sunt nici motivate de un tratament medical dentar sau spitalicesc, nici efectuate în interesul acestor persoane și care atrag moartea acestora sau le pun în mod serios sănătatea în pericol;
- (xii) fapta de a distruge sau de a confisca bunurile unui adversar, în afară de cazul în care aceste distrugereri sau confiscări sunt imperios ordonate de necesitățile conflictului;
- f) lit.e) a paragrafului 2 se aplică conflictelor armate care nu prezintă un caracter internațional și nu se aplică deci situațiilor de tulburări și de tensiuni interne, cum sunt insurecțiile, actele izolate sau sporadice de violență sau alte acte de natură similară. Lit.e) a paragrafului 2 se aplică conflictelor armate care opun în mod prelungit, pe teritoriul unui stat, autoritățile guvernului acestui stat și grupuri armate organizate sau grupuri armate organizate între ele.
3. Nicio prevedere din paragraful 2 lit.c) și e) nu afectează responsabilitatea unui guvern de a menține sau restabili ordinea publică în stat ori de a apăra unitatea și integritatea teritorială a statului prin toate mijloacele legitime.

în mod diferit față de reglementările anterioare: în primul rând, se prevede, în abstract, pentru viitor și pentru toate posibilitățile ipotetice de comitere; pe de altă parte, au fost luate în calcul toate reglementările internaționale anterioare, care au fost îmbunătățite cu prevederi ce rezultă din experiența practicii judiciare a tribunalelor ad-hoc și a anumitor instanțe naționale. Reglementarea crimelor de război este impresionantă în Statut, acestea fiind categorisite în funcție de două aspecte esențiale: a) împrejurarea că fapta reprezintă o încălcare a dispozițiilor din cuprinsul Convențiilor de la Geneva ori a Protocoalelor adiționale ale acestora sau reprezintă încălcări ale altor legi ori cutume din dreptul umanitar internațional; b) fapta a fost comisă în contextul unui conflict armat intern sau internațional.

În concepția Statutului Curții Penale Internaționale, prin crime de război se înțelege:

– infracțiunile grave la Convențiile de la Geneva: omuciderea intenționată, tortura și tratamentele inumane; fapta de a cauza cu intenție suferințe mari sau de a vătăma grav integritatea fizică sau sănătatea; distrugerea și însușirea de bunuri nejustificate de necesități militare; fapta de a constrânge un prizonier de război sau o persoană protejată să servească în forțele unei puteri inamice; fapta de a priva cu intenție un prizonier de război sau o persoană protejată de dreptul său de a fi judecată regulamentar și imparțial; deportarea sau transferul ilegal ori detenția ilegală; luarea de ostatici;

– celelalte violări grave ale legilor și cutumelor aplicabile conflictelor armate internaționale și neinter-naționale, și anume: fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva populației civile, împotriva bunurilor cu caracter civil, împotriva personalului, instalațiilor, materialului, unităților sau vehiculelor folosite în cadrul unei misiuni de ajutor umanitar; de a lansa intenționat un atac știind că el va cauza pierderi de vieți omenești, în rândul civililor, atacarea sau bombardarea prin orice mijloace a unor orașe, sate, locuințe sau construcții, care nu sunt apărute și nu sunt obiective militare.

După cum se poate observa, latura subiectivă a crimelor de război indică faptul că aceste infracțiuni se comit cu intenție directă sau indirectă. Pornind de la o analiză sumară a câtorva dintre crimele de război reglementate, cum ar fi omuciderea intenționată, luarea de ostatici, cauzarea cu intenție a unor suferințe mari sau de a vătăma grav integritatea fizică sau sănătatea, constatăm că toate sunt comise cu intenție, se înscriu într-un plan sau o politică ori fac parte dintr-o serie de crime analoage comise pe scară largă, situație în care astfel de fapte intră în competența Curții.

Pentru majoritatea faptelor ce constituie crime de război intenția este clară și poate fi dovedită, interdicția acestora fiind una absolută. Elementul psihologic presupune cunoașterea de către autorul faptelor a circumstanțelor de fapt care stabilesc existența unui conflict armat, intern sau internațional. Mai exact, se poate spune că:

- victimele sau bunurile împotriva cărora se comit faptele incriminate erau protejate;
- făptuitorul a cunoscut circumstanțele de fapt care stabilesc statutul de protecție;
- conduita a luat naștere în contextul unui conflict armat internațional sau intern sau a fost asociată cu el;
- făptuitorul a știut de circumstanțele de fapt care stabilesc existența unui asemenea conflict [22].

În jurisprudența tribunalelor internaționale penale s-a reținut [23] că protecția civililor trebuie considerată ca maximal posibilă, iar făptuitorul trebuie să știe că vicitma aparține celeilalte părți în conflict, fără a fi nevoie de cunoașterea cetățeniei vicitmei sau de interpretarea conceptului de cetățenie.

D. Crima de agresiune

Crima de agresiune a fost introdusă pentru prima oară în jurisdicția unei instanțe internaționale odată cu adoptarea Statutului de la Roma din 1998. Inițial, existența acestei crime a fost pusă în discuție. Potrivit Statutului (art.5 alin.(2)), Curtea își va exercita competența în ceea ce privește crima de agresiune când va fi adoptată o dispoziție conform art.121 și 123, care va defini această crimă și va fixa condițiile exercitării competenței Curții în ceea ce o privește. Această dispoziție va trebui să fie compatibilă cu dispozițiile pertinente ale Cartei Națiunilor Unite.

Ca o primă definiție⁹, crima de agresiune reprezintă planificarea, inițierea sau executarea de către o persoană aflată efectiv în poziția de a exercita controlul asupra unui stat sau de a conduce acțiunea politică sau militară a acestuia, a unui act de agresiune care, prin caracterul, gravitatea sau scara sa, constituie o violare manifestă a Cartei ONU.

Astfel, crima de agresiune reprezintă o formă de folosire ilegală a forței. Actul de agresiune în sine presupune utilizarea forței de către un stat împotriva suveranității, integrității teritoriale sau independenței politice

⁹ Definiție introdusă prin Conferința de la Kampala, din 2010.

a unui alt stat, sau în orice alt mod incompatibil cu scopurile Națiunilor Unite. Actul de agresiune poate îmbrăca diverse forme: agresiune armată, agresiune indirectă (activități subversive, activități de favorizare a loviturilor de stat etc.), agresiune economică, agresiune ideologică. Toate aceste forme de agresiune nu au ca scop decât intenția făptuitorului de a exercita un anumit control.

Pentru a defini latura subiectivă a acestei crime, precizăm ca în cazul unei crime de agresiune făptuitorul trebuie să fi plănuțit, pregătit, inițiat sau executat un act de agresiune. Prin posibilitatea făptuitorului de a exercita controlul efectiv și de a comite actul de agresiune, devine cert faptul că acesta trebuie să fie conștient de circumstanțele de fapt care stabilesc că o astfel de utilizare este în contradicție cu Carta Națiunilor Unite. Rezultă că și în cazul acestor categorii de crime intenția este cea care le guvernează. Un act de agresiune nu poate fi realizat decât sub forma intenției, cu o conștientizare clară a consecințelor acestuia.

Ca o concluzie sumara, se poate spune că recurgerea la actele de agresiune este adesea precedată de alte situații complicate internaționale, de încălcarea normelor de drept internațional privind relațiile corecte dintre state, de către una sau alta dintre părțile implicate în diferend și ulterior în conflict, de acte ostile, fără caracter militar sau cu folosirea doar a unor forțe armate reduse. Toate aceste împrejurări de fapt, extrem de complexe și de contradictorii, fac adesea imposibilă sau extrem de dificilă cercetarea intenției părților și, implicit, stabilirea cu certitudine, în raport de acestea, a caracterului ilicit sau licit al recurgerii la forța armată.

Concluzii și recomandări

Concluzionând asupra succintei cercetări cu privire la latura subiectivă a crimei internaționale, se pot desprinde câteva idei esențiale:

- dreptul internațional penal se află într-o continuă reglementare, lucru care se reflectă și asupra caracterului normativ al crimei internaționale. Prin urmare, statele și comunitățile internaționale vor căuta în permanență să îmbunătățească cadrul legislativ, astfel încât să existe o mai bună și completă abordare în ceea ce privește reglementarea și sancționarea crimelor internaționale;

- orice crimă internațională are în structura sa componentele care stau la baza caracterizării infracțiunilor din dreptul intern al statelor, fiind completată cu elemente ce țin de latura internațională, datorită sferei mai largi de protecție a unor valori sociale universale;

- o crimă internațională va fi, în mod obligatoriu, reglementată în mod expres, va avea efecte *erga omnes*, absolute, cu scopul de a fi sancționată ca atare;

- în sfera unei crime internaționale, indiferent cine este făptuitorul, datorită gravității deosebite, forma de vinovăție cu care se săvârșește fapta este intenția; este o intenție complexă, având în vedere faptul că efectele unei crime internaționale sunt deosebit de grave și se răsfrâng asupra unei mase de oameni sau asupra unor valori importante.

Pe plan internațional există o preocupare constantă de reglementare a oricăror fapte, de natură să aducă atingere valorilor sociale umane, de sancționare a acestora, prin organizarea unor instanțe penale de factură internațională. În acest context, crimele internaționale sunt caracterizate de o gravitate extremă și afectează valorile umanității la un nivel ce depășește frontierele unui stat, fapt pentru care reacția comunității se reclamă a fi una pe măsură, iar interesul fiecărui stat ar trebui să fie în sensul reglementării, respectării, prevenirii și sancționării faptelor care se înscriu în sfera crimelor internaționale.

Referințe:

1. SCĂUNAȘ, S. *Răspunderea internațională pentru violarea dreptului umanitar*. București: ALL Beck, 2002, p.68.
2. RADU, F.-R. *Drept european și internațional penal*. București: C.H. Beck, 2013.
3. SCĂUNAȘ, S. *Op. cit.*, p.83.
4. LOMBOIS, C. *Droit pénal international*. Paris: Dalloz, 1971.
5. PIVNICERU, M.M. *Răspunderea penală în dreptul internațional*. Iași: Polirom, 1999, p.80-81.
6. NICIU, M.I. *Drept internațional public*. Arad: Servo Sat, 1997, p.132.
7. LASCU, L.-A. *Modalități de participare la comiterea crimelor date în competența instanțelor penale internaționale*. București: Hamangiu, 2013, p.10.
8. GLASSER, S. *Introduction à l'étude du droit international penale*. Bruxelles, 1950, p.11.
9. BULAI, C. *Drept penal român*. București, 1992, p.101-102.
10. DONGOROZ, V. *Drept penal. Partea Generală*. București, 1939, p.79-80.
11. OANCEA, I. *Tratat de drept penal*. București: ALL, 1994, p.106.

12. BOROI, A. *Drept penal. Partea Generală*. Ediția a 2-a, București: C.H. Beck, 2014, p.144.
13. Ibidem, p.187.
14. OANCEA, I. *Op. cit.*, p.113.
15. BULAI, C., FILIPAȘ, A., MITRACHE, C., BULAI, B.N., MITRACHE, C. *Instituții de drept penal*. București: Trei, 2008, p.54.
16. ANTONIU, G. *Vinovăția penală*. București: Editura Academiei Române, 1995, p.20-21.
17. Ibidem, p.27.
18. BULAI, C., FILIPAȘ, A., MITRACHE, C., BULAI, B.N., MITRACHE, C. *Op. cit.*, p.57.
19. DONGOROZ, V. *Op. cit.*, p.13.
20. PIVNICERU, M.M. *Op. cit.*, p.103.
21. ONICA-JARKA, B. *Drept internațional umanitar*. București: Universul Juridic, 2011, p.171.
22. Ibidem, p.174.
23. Ibidem.

Prezentat la 18.03.2017